

והמשנ"ב (שם סק"ז) "אם אין התדיר לפנינו, אין צריך להמתין". ויש לתמוה, שהרי בס"י רפ"ל לענין מנחה ומוסף כתב להקדים את תפילת המנחה התדירה אף שכעת אינו מתפלל מוסף. ומוכח שרק בתפילה נאמר דין זה, וכנ"ל.

[אמנם אפשר לדחות שבשו"ע כתב שטעם הקדמת הטלית לתפילין הוא משום "מעלין בקודש", ולא משום שהיא תדירה, כיון שלא ברור שהציצית תדירה יותר מהתפילין (עי' פמ"ג שם משב"ז ס"ק א, הגהות חת"ס על השו"ע שם ושאגת אריה סי' כח)].

[ב] כתבו האחרונים (מג"א סי' תרנ"א ס"ק יז וסי' תרנ"ב ס"ק ג, ביכורי יעקב סי' תרמד) בשם האריז"ל שיש ליטול את הלולב בסוכה קודם התפילה, וכתב המשנ"ב (סי' תרנ"א ס"ק לד, שעה"צ שם ס"ק מג, סי' תרנ"ב ס"ק ד) שאפשר לעשות כן אע"פ שקריאת שמע ותפילה תדירות ולולב אינו תדיר, שכיון שאינו מתכוון להתפלל עכשיו אלא בבית הכנסת, אינו צריך להקדים את התדיר.

[ג] הבה"ל (סי' תערב ד"ה לא מאחרים) דן האם אדם שמתפלל תמיד ערבית בצאת הכוכבים, צריך להקדים את תפילת ערבית התדירה להדלקת נרות חנוכה. ולמעשה הכריע שיקדים להדליק נרות קודם [זמן] ערבית (עיי"ש).

ומוכח מדבריו שכל נידונו הוא רק כשמתפלל בצאת הכוכבים, שאז יש להקדים את תפילת ערבית התדירה להדלקת הנרות, אבל אם מתפלל מאוחר יותר פשוט שיכול להקדים את הדלקת הנרות אע"פ שאינה תדירה, ומוכח כנ"ל שכיון שאין התדיר [תפילת ערבית] לפנינו, אין צריך להקדימו (ועי' ישועות יעקב סי' תרעט).

[ד] מבואר במשנ"ב (סי' תלא ס"ק ח, בשם המג"א) שיש להתפלל ערבית לפני בדיקת חמץ. ואם מתפלל תמיד ביחידות - דעת המ"א (שם ס"ק ו) שיקדים בדיקת חמץ, אך לדעת החק יעקב (שם ס"ק ז) יקדים מעריב, ובמשנ"ב (שם) הביא את שתי הדעות ולא הכריע, ובשעה"צ (שם ס"ק יא) כתב "דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד".

אולם נראה שם שאם הוא מתפלל בזמן קבוע במניין מאוחר, לכו"ע יבדוק חמץ עכשיו ויתפלל מעריב מאוחר יותר [כיון שאין חשש שישכח מעריב, ולכן אף לדעת החק יעקב יקדים לבדוק חמץ], ומבואר כנ"ל.

הלכה למעשה

ולכן אם מדליק נר חנוכה בצאת הכוכבים ודעתו להתפלל ערבית מאוחר יותר, ידליק לפני ערבית. וכן בבדיקת חמץ - אם דעתו להתפלל ערבית מאוחר יותר, יבדוק חמץ לפני ערבית. ולכן הנוהגים כהאריז"ל - נוטלים לולב לפני שחרית, וכן אם בדעתו להתעטף בטלית מאוחר יותר, מותר להניח תפילין לפני טלית.

דין קדימה למצוי - קדימות ברכת אשר יצר

שאלה: מצינו דין "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם" בדברים שזמנם קבוע [תדירותם חובה], כגון תפילת ערבית שקודמת להדלקת נר חנוכה ולבדיקת חמץ, וכן מנחה שקודמת למוסף.

"מלבד עלת הבקר אשר לעלת התמיד תעשו את אלה" (במדבר כח, כג)

ומבואר במשנה (זבחים פט.) "כל התדיר מחבירו קודם את חבירו וכו'", שנאמר מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה".

תדיר קודם כשאינו לפניו

הדלקת נר חנוכה ובדיקת חמץ לפני תפילת ערבית, נטילת לולב לפני תפילת שחרית

שאלה: האם דין "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם" נאמר רק כשהתדיר והאינו תדיר מונחים לפנינו, אך כשהתדיר אינו לפנינו יכול להקדים את האינו תדיר, או שבכל אופן יש להקדים את התדיר.

תשובה: אם אין התדיר לפנינו יכול להקדים את האינו תדיר [חוץ מתפילת מנחה ומוסף, שתמיד יש להקדים את תפילת מנחה התדירה].

מקור: מבואר בגמ' (ברכות כח) שאם הגיע זמן מנחה ועדיין לא התפלל מוסף, מתפלל קודם מנחה שהיא תדירה, ואחר כך מוסף שאינו תדיר. ונחלקו הראשונים (עי' תוס', תוס' הרא"ש, רשב"א ותר"י שם) האם גם באופן שרוצה להתפלל מנחה מאוחר יותר, חובה עליו להקדים מנחה משום תדירותה, או שבאופן זה כיון שאין התדיר לפנינו, לא חייב להקדימו.

השו"ע (סי' רפ"ד) הביא את שתי הדעות, ונראה שסתם כדעה שמנחה קודמת תמיד (ועי' בערוה"ש שם ס"ע יז, ובכה"ח ס"ק לו, וקיצוץ"ע סי' ע"ב, ובמשנ"ב סי' תרכ"ב), והביא בשם י"א שאם לא מתפלל כעת מנחה אלא מאוחר יותר, יתפלל כעת מוסף.

האם יש חילוק בין תפילה לשאר המצוות

יש לדון לדעות שמנחה קודמת תמיד [אפילו כשאינו רוצה להתפלל עתה] מפני שהיא תדירה - האם כן הוא הדין בכל המצוות, שתדיר קודם גם כשאינו לפנינו, או שמא דווקא בתפילה הדין כן [שכיון שיכול להתפלל כעת שתיהן, אומרים לו שיתפלל את תפילת מנחה התדירה, ולאחריה יתפלל מוסף], אך בשאר המצוות לא צריך להקדים את התדיר כשאינו לפנינו. ונחלקו בכך הקרן אורה (זבחים פט: ד"ה והנה) והפמ"ג (סי' תרעט משב"ז סק"א).

ולהלכה נראה שרק בתפילה צריך להקדים את התדיר גם כשאינו לפנינו, וכמה ראיות לדבר:

[א] מבואר בשו"ע (סי' כה ס"א) שההתעטפות בטלית קודמת להנחת התפילין, ובב"י (שם, בשם הנמו", בטעם השני) מבואר שהוא משום שטלית תדירה יותר מתפילין, מפני שהיא נוהגת גם בשבת ויו"ט.

וכתב הרמ"א (שם) שאם התפילין נמצאים לפניו והטלית אינה לפניו, אינו צריך להמתין לטלית אלא יניח תפילין קודם, וכן אם רוצה להתעטף בטלית בבית הכנסת, יכול להניח את התפילין בבית, אף שהטלית מונחת לפניו (מג"א שם ס"ק ד, וברכי יוסף שם, ועי' כה"ח סק"י שעפ"י הסוד תמיד יש להקדים את הטלית).

ומבואר שאדם שאינו רוצה לקיים כעת את המצווה התדירה, אינו צריך להקדימה. וכ"כ להדיא הפמ"ג (שם)

יש להסתפק אם דין הקדימה נאמר גם בדברים שאין זמנם קבוע [אין תדירותם חובה] אלא שחיובם מצוי, כגון ברכת אשר יצר הנחשבת "מצוי" ולא "תדיר" [מפני שאין תדירותה חובה, כלומר אין לה זמן קבוע] – האם גם בה יש דין קדימה [שתהיה קודמת לברכות אחרות] כמו בתדיר או לא.

תשובה: נחלקו בכך הפוסקים, ולהלכה נפסק שיש להקדים את המצוי לפחות מצוי, ולכן יש להקדים את ברכת אשר יצר לברכות אחרות [בורא נפשות, על המחיה, ואפי' לברכת המזון].

מקור: מבואר בגמ' (זבחים צא) שרק "תדיר" קודם לשאר מצוות, אך "מצוי" אינו קודם. והחילוק בין תדיר למצוי הוא ש"תדיר" הוא מצוה שתדירותה חובה, ואילו "מצוי" הוא מצוה שאין תדירותה חובה (עי' רש"י שם).

ומזה למד השאג"א (סי' כח, וע' ע"ב סי' כא וכב) לגבי דין זה שנתבאר לעיל מדברי הנמוק"י שיש להקדים לבישת הטלית לתפילין משום תדיר, שלפי דברי הגמ' (הנ"ל) אינו נחשב תדיר אלא מצוי, כיון שאין חובה ללבוש טלית, אלא שאם לובש בגד של ארבע כנפות מחויב להטיל בה ציצית.

אולם בארצות החיים (סי' כה ס"ק א) כתב לחלוק על השאג"א וס"ל שאף שאין חובה ללבוש טלית, כיון שמצוי הוא בכל יום, דינו כתדיר. ומה שמבואר בגמ' הנ"ל שאין דין קדימה למצוי, הוא רק בדבר שלא מצוי כל יום, כקרבן שלמים. ולכן טלית נחשבת כתדיר כיון שמצויה כל יום.

עוד מצינו בשו"ע (סי' תקפ"ד ס"ד) שיש להקדים את המילה לתקיעת שופר, וביאר המשנ"ב (שם ס"ק יא בשם הגר"א) שהוא משום שמילה נחשבת מצויה יותר מתקיעת שופר, ולכך נאמר בה דין "תדיר קודם". ומבואר בדעת הגר"א שאף שמילה אינה מצוה שתדירותה חובה, נאמר בה דין תדיר קודם.

אולם לפי דברי השאג"א הנ"ל אין להקדים מילה משום תדיר, כיון שאין זה נחשב תדיר אלא מצוי, כיון שאין תדירותה חובה וכן"ל. ולדבריו יש להקדים את המילה לתקיעת שופר מטעם אחר – קודם ברית אברהם [מילה] ולאחמ"כ עקדת יצחק [שופר של איל, להזכיר אילו של יצחק] (בית יוסף שם בשם תרוה"ד, הובא במשנ"ב שם). וייתכן שלכך נקטו התרוה"ד והב"י טעם אחר ולא את טעם הגר"א משום תדיר, כיון שסוברים כדברי השאג"א הנ"ל שאין לזה דין "תדיר" אלא "מצוי" ואין בזה דין קדימה (ועי' מנחות ס: ורש"י שם).

ויש לבאר את דעת הגר"א מסוגיית הגמ' בזבחים הנ"ל [תדיר קמיבעיא לן מצוי לא קמיבעיא לן], שמזה הוכיח השאג"א שאין דין קדימה למצוי, שבאמת מצוי קודם לשאינו מצוי [ואף שאינו תדיר, שאין תדירותו חובה] ודוקא לגבי תדיר ומקודש [שלמים וחסאת ואשם] אין דין להקדים את התדיר אם הוא רק מצוי, כי רק ביחס למקודש אין דין קדימה למצוי, אלא לתדיר. אבל בשאר דברים יש דין קדימה למצוי.

[נמצא שלדעת תרוה"ד, הב"י והשאג"א אין דין קדימה למצוי, אלא רק לתדיר שתדירותו חובה. ולדעת הארצות החיים אם זה דבר שמצוי כל יום יש לו דין קדימה, אף שאין תדירותו חובה. ולדעת הגר"א יש דין קדימה למצוי כמו לתדיר].

ומדברי המהרש"ל, המג"א, הרעק"א והמשנ"ב המובאים להלן שסוברים שאשר יצר קודם לברכה אחרונה כיון שאשר יצר הוא תדיר [אע"פ שאין תדירותו חובה], מוכח שסוברים שאף במצוי שאין תדירותו חובה יש דין קדימה לאינו מצוי, וכדעת הגר"א הנ"ל (ועי' שו"ת רעק"א סי' ט).

ונמצא שלהלכה המשנ"ב פסק שיש דין קדימה אף במצוי שאין תדירותו חובה [וכפי שפסק לענין אשר יצר, וכן במה שפסק את טעם הגר"א להקדמת ברית מילה לתקיעת שופר].

קדימת ברכת אשר יצר לברכות אחרות

'אשר יצר' קודם 'בורא נפשות' (שו"ת מהרש"ל סי' צז, מובא במג"א סי' קסה ס"ק ג', ובהגהות רעק"א סי' ז, ובמשנ"ב סי' ז ס"ק ב).

טעם המהרש"ל הוא שכיון שאשר יצר תדיר יותר מבורא נפשות, לכן הוא קודם. אמנם לפי השאג"א (ותרוה"ד והב"י הנ"ל) אין זה נחשב תדיר אלא מצוי, כיון שאין תדירותו חובה ואין בו דין קדימה. אך נראה להלכה שאף מצוי קודם.

'אשר יצר' ועל המחיה – 'אשר יצר' קודם (עי' שו"ת מהרש"ל והגהות רעק"א שם, ושו"ת תורה לשמה סי' סו).

דין קדימה לדבר שחיובו מן התורה

דעת הפנ"י והצל"ח (ברכות נא:) וכן דעת הנוב" (קמא, או"ח סי' לט) שיש להקדים דבר שחיובו מן התורה לדבר שחיובו מדרבנן. וטעמם הוא – או משום שמעלת דבר שברכתו מהתורה קודם לדבר שברכתו היא מדרבנן, או משום שהוא נחשב "מקודש".

אך השאג"א (סי' כב) חולק וסובר שאין דין קדימה לדאורייתא על דרבנן, כיון שדרבנן כלפי דאורייתא הוא כרשות, וברשות אין דין קדימה, וכדלהלן.

דרבנן תדיר או דאורייתא שאינו תדיר

יש לדון האם דבר תדיר שחיובו מדרבנן קודם לדבר שאינו תדיר שחיובו מדאורייתא. ולפי מה שנתבאר שלדעת האחרונים הנ"ל יש דין קדימה לדבר שחיובו מן התורה, כיון שהוא מקודש, נמצא שיש כאן תדיר מול מקודש, וכבר בגמ' (זבחים צא) הסתפקו מי קודם, תדיר או מקודש, ופסק הרמב"ם (הל' תמידים ומוספים פ"ט ה"ב) שאיזה מהם שירצה יקדים.

אשר יצר וברכת המזון – יש להסתפק בזה, כיון ש'אשר יצר' תדיר וברכת המזון דאורייתא, הרי הוא תדיר כנגד מקודש, ונתבאר לעיל שנפסק שתדיר נגד מקודש, איזה מהם שירצה יקדים. ולמעשה כתב במקור חיים (סי' קסה) ש'אשר יצר' קודם, וכן פסקו הכה"ח (סי' ז ס"ק א) וערוה"ש (שם ס"ק ב). וראה עוד מה שנתבאר בזה באזמרה לשמך (גיליון 178).

"על המחיה" קודם "בורא נפשות" – כיון שיש צד ש"על המחיה" היא מדאורייתא, משא"כ ברכת "בורא נפשות" היא ודאי דרבנן [ובפמ"ג (סי' רב א"א ס"ק כה-כו, ובה"ל סי' רד) כתב טעם נוסף, משום שמעין שלוש היא ברכה פרטית, אך "בורא נפשות" היא ברכה כללית], ונתבאר באריכות באזמרה לשמך (גיליון 98), עיי"ש כמה אופנים בהם יש להקדים בורא נפשות לעל המחיה.

תדש! תדש! תדש!

"ארבע אמות של הלכה"

תורת מורנו הגאון הגדול רבי עמרם פריד שליט"א

על דיסק און קי ללא אינטרנט בלב

מספר הטלפון בבית ההוראה

0733-260-800

להפניית שאלות לרב ולקבלת הגיליון לחייל – פנו לכתובת

6191265@gmail.com

מערכת הכוללת את ספרי מורנו הרב, כתבים, עלונים, פסקי הלכות ואלפי שאלות ותשובות עם חיפוש מתקדם, הלכה יומית ושלוחות בית ההוראה, ועוד

בע"ה ובל"ג יסופקו עדכונים תקופתיים לתוכנה ולתכנים מחיר מיוחד לרגל ההשקה – 250 ש"ח

פרטים נוספים והזמנות בטלפון 0527603401